

LES FALLES A DÉNIA EN LA SEUA PRIMERA ETAPA: 1947/1961

Vicent Balaguer i Bisquert

INTRODUCCIÓ. ANTECEDENTS

Com a poble mediterrani, som, hem estat i estarem de per vida grans amics del foc i la pólvora per a una utilització incruenta i lúdica.

Sempre ens hem complagut en jugar amb eixa força misteriosa de la Natura, pràctica que es perd en el curs del temps.

El que ens proposem ara i aquí és commemorar una efemèrides històrica: l'aparició d'una manera organitzada i amb caràcter de continuïtat de les primeres falles a Dénia. No podem, com és natural, parlar de tot el que ha passat durant eixes quatre dècades, i anem a fer-ho únicament del primer període comprés entre 1947 i 1961, amb les naturals limitacions, per raons d'espai i, en bastants ocasions, per la dificultat en trobar documents i informacions d'algun aspecte concret de la història.

Les falles guarden relació amb els focs rituals de l'equinocci de Primavera, encara que, en la forma sofisticada que ara se les coneix, procedeixen, com tots sabem, de les festes que els fusters de València celebraven en honor del seu patró, sant Josep, per a acabar convertint-se –a partir de les mitjanies del segle XVIII–, en goig i diversió del veïnat. Durant el segle XIX, la festa, malgrat les contínues dificultats i prohibicions oficials, va anar prenent un gran impuls fins arribar al moment actual.

Pel que es refereix a Dénia, caldrà recordar

que des de sempre ha existit l'afició de ficar trastos i mobles vells en una pila, per a prendre-li foc i passar la vetlada xarrant i cantant i botant per damunt les flames. Per Sant Josep i Sant Joan. I d'això estem informats per tradició oral i per bastants vivències personals. Però la primera notícia formal, documentada, que ens arriba d'una "plantà" es centra al barri de Les Roques, concretament al carrer de l'Olivera. Això passava al mes de març de 1927, essent Pepe Gilabert Pascual i Simó Arlandis Salort els qui demanaven permís a l'Ajuntament per a plantar el que podríem considerar per ara, oficialment, el primer monument faller.¹

Es tracta d'un grup de xiques i xics joves, unit a altres persones més majors -especialment els que demanaven l'autorització per a la festa-, del veïnat de Les Roques, que es reuniren al bar de "Bosina", conegut també pel Bar "Cebolla", situat a l'esmentat carrer de l'Olivera, decidint organitzar una bona festa per Sant Josep. Entre tots confeccionen un ninot de tela, se'n van a la platja i l'omplien d'alga, que en aquell temps era abundant. Al personatge protagonista li fiquen el nom de "Tio Pep" i el passegen el dia del sant per Dénia, acompanyats de tota la jovenalla, sense vestimentes ni cerimònies falleres, amb total espontaneïtat però amb la màxima voluntat de fer festa i divertir-se. Per la nit del 19 de març cremarien el ninot, ficat damunt del muntó de mobiliari usat, inservible, i altres *utensilis* i ensers domès-

¹ Llibre d'actes de l'Ajuntament de Dénia c.p 10/3/1927•A•M•D.

tics assequibles al foc, tot situat al mig d'aquell carrer estret i empinat i front a l'esmentat bar, ja desaparegut. Les flames s'encarregarien de ficar punt final al divertiment.² Així de senzilla era la qüestió en aquells moments, i resultava bastant per a que joves i majors del barri i altres que acudien de diferents punts de la ciutat passaren unes jornades plenes de sana alegria en una època en la qual el cos demanava eixir de casa després de superat l'hivern, per altra banda no massa rigorós pels nostres indrets.

Un any després, concretament el 15 de març de 1928, l'Ajuntament autoritza a Francisco Gamir Sala la "plantà" d'una nova falla al solar conegut per la plaça de Bous, al carrer de la Independència.³ Allí havia existit un recinte dedicat als festejos taurins, que acabava de desaparèixer per aquells anys; d'ahí li venia el nom al barri. El que feia la petició era un personatge molt popular, dinàmic, fester i extrovertit, conegut per "Paco el limpiabotes", en raó del seu ofici. Amb ell col·laboren altres persones amigues, però l'autor, tant del monument com del llibret on es feia l'explicació, era Sebastián Costa, pintor i poeta que treballava en la Notaria de Modesto Díaz Palolmo. Allò són quatre simples ninots damunt d'un entaulat: dos homes, una dona i un xiquet. Penjats apareixen dos fanals i un cresol. I a un costat, en una espècie d'escudeller menut, un parell de botelles de beguda. Dalt, un cartell on es podia llegir: "Barrio La Fosca". La crítica, segur, es referia a la llum elèctrica, que encara no havia aparegut per aquell barri, de nova construcció i amb alguns solars per a cobrir. Aquells incipients fallers es presentaven amb el nom de "Unión Fallera "EL TRO". Barrio Nuevo-Denia", segons pot apreciar-se en un cartell reflexat en una fotografia de l'època, on apareix un grup format per més de trenta persones a l'entrada de l'esmentat carrer, entre les quals apareix un dolçainer i un tabaletter.⁴

El 14 de febrer de l'any següent la Corporació Municipal autoritza al mateix Francisco Gamir per què puguem plantar una nova falla en el mateix solar de la "plaça de Bous". Són bàsicament les mateixes persones les qui organitzen tota la festa, i la part artística recau de bell nou en el referit Sebastián Costa. Al monument li han

ficat el lema de "Ja volen tots". Apareixia, segons la fotografia que hem pogut contemplar, un home ascendint agarrat a un paraigües obert, mentre baix s'observava un burro arrastrat per una dona, potser ironitzant sobre allò que s'ha dit sempre de que ens volen fer creure que un burro vola", o referint-se al tema de l'aeronàutica, tant de moda per aquells temps d'ascensió en globus, del "Graff Zepelin", el vol del "Plus Ultra", etc.- A eixa interpretació personal de l'autor d'aquest treball sobre el sentit de la falla, podria afegir-se-li o anteposar-li la versió que estima que l'home que apareix dalt simbolitza-

Una de les primeres falles plantades a Dénia: any 1929.

² Testimoni oral de Josefa Arlandis i Simó Comejo, filla i net, respectivament, de Simó Arlandis, un dels organitzadors. Em faciliten llista aproximada, per parelles, d'eixa diguem-ne primera Comissió del carrer de l'Olivera, que reproduïm: Juan-José Sivera-Françisca Bordes; Andrés Ferrer-Vicenta Garcia; José Bertomeu-Julia Llopis; Faustino Monterde-Vicenta; Jaime Serneguet- Catalina Miró; Bautista Crespo "Bosina" -Salvadora Ivars; Vicente Grimalt-Florinda Garcés; José Martí Ferrer "Chicuelo" -Luisa Ivars; Jaime Ochoa-Salvadora; Salvador Calafat Faus-Paquita; Pepe Gilabert-Rosario Ferrer. A més de Simó Arlandis i Jaime Agulles (viudos). La majoria eren parelletes de joves, i intervendrien alguns d'ells en posteriors activitats del barri..

³ Llibre actes Ajuntament. c.p. 15/3/1928. A·M·D

⁴ Fotografia contrastada per l'autor i pel testimoni de Pep Moll, veí d'aquell carrer en l'època citada.

va el famós "tio Cuc" d'aquella època.

Existiren algunes altres activitats falleres posteriors, i potser anteriors, organitzades en els barris esmentats, la qual cosa no hem pogut contrastar documentalment.

Amb tot i això, des de València naixien uns contactes a través de la Comissió dels carrers Alcoi-Sueca-Dénia, que solen demanar col.laboració a les poblacions a les que van dedicades les referides vies urbanes. La Comissió Gestora de l'Ajuntament de Dénia, pel febrer de 1944, accepta la Presidència d'Honor d'aquella falla de la capital i coopera enviant panses i joguets per a repartir-ho entre els pobres del barri.⁵

Però el que podríem considerar l'embrió de la festa, els fets que anaven a donar l'impuls definitiu per què les falles trobaren el calor necessari que fera possible la seua implantació a Dénia, començarien el 1945.

Aquell any, a València s'havien programat 138 falles, nou més que en l'exercici anterior; la festa va amunt malgrat totes les dificultats socials i econòmiques del moment.

Al Cap i Casal s'acaben d'inventar dues novetats: l'"Ofrena", que naixeria encara amb el nom de la "Ofrenda", i els "bunyols d'or" per a premiar en or, plata i coure els mèrits fallers, segons els criteris de la Junta Central Fallera.⁶

D'eixes 138 comissions falleres de València, una, la repetida dels carrers Alcoi-Sueca-Dénia, decideix nomenar el 9 de març del referit 1945, com a faller d'honor el nostre Ajuntament, una vegada més, en la persona de l'Alcalde, Antonio-Muñoz.⁷ La primera autoritat deniera, després de fer unes consultes, decideix designar com a fallera, per a representar-nos allà, Consuelito Sánchez Martí, una jove de bona presència i prou popular degut a les seves intervencions en les funcions de teatre que aleshores muntaven els aficionats locals dels "Cuadros de Educación y Descanso". Vingueren les falleres de la Comissió i alguns membres, des de València, a homenatjar la nostra representant amb un passacarrer, l'acte oficial i el de la seua presentació al Teatro-Circo.⁸

A l'any següent, al mateix local, va tenir lloc, el dia 6 de març, un acte faller organitzat per la repetida Comissió de València, en el transcurs

del qual el seu quadre artístic representà l'obra dels germans Alvarez Quintero, "Malvaloca". Al finalitzar la representació nomenaren fallera de Dénia Angelita Martí Bueno, que, després, acompanyada dels regidors José Gasent i José Reig, assistiria, del 18 al 20 d'aquell mes, a les festes de Sant Josep de la ciutat de València. Les despeses, naturalment, corren a càrrec del nostre Ajuntament, que, al mateix temps, fa un donatiu de 500 pessetes a la Comissió fallera valenciana.⁹

LA PENYA DEL "TIO PEP"

Al calor dels actes citats sorgeix la idea, per part d'un grup de deniers, de crear el que acabaria anomenant-se "La Peña del Tio Pep". Foren els seus fundadors: José Marsal Caballero, José-Mª Almiñana Ferrer, José Gualde Martí, Juan-Bta. Pérez Fornés, José Rostoll Mateu, José Cardona Cerdá, Francisco Crespo Enguix, José Armada Monfort, Vicente París Rogers, José Lledó Marco, José Ramis Caselles, José Martí Ivars, José Gualde Cano i José Pérez Bisquert.¹⁰ Estem al 1946, i es decideix plantar una falla a Dénia per a l'any següent, programant-se, així mateix, altres actes relacionats amb la festa, dels que cal destacar la presentació oficial de la Reina fallera -com l'anomenaven en aquell temps-, Teresita Carrió Alemany, i les seues dames d'honor: Rosarito Romero, Manolita Vicens, Teresita Català i Pepita Alcayna,¹¹ essent, per tant, les primeres falleres que tingueren les nostres festes locals, deixant a banda les representacions anteriors en les Comissions de València. L'acte de presentació tindria lloc al ja desaparegut Teatro-Circo la nit del 17 de març de 1947. En l'espectacle participaren un bariton de València, interpretant dues romances de sarsuela, i el "Cuadro Artístico Benavente", un grup de teatre format per joves aficionats de la localitat, que interpretarien "Una limosna por Dios!" i "El femater de la casa".

Al final foren presentades la Reina i la seua Cort dins del contexte d'un quadre titolat "Pepet i la penya del tio Pep", escrit exprofesament per a aquest acte per José Martí ("Chiqui") i Miguel Vicens. Tot açò amenitzat per la Banda de Músi-

⁵ Llibre registre d'eixides de documents Ajuntament de Dénia. 29/2/1944

⁶ F.P. PUCHE i V. LLADRÓ (1978). "Fallas en su tinta: 1939-75". Pag. 65. Edit. Prometeo. València.

⁷ Ll. actes Ajunt. 9/3/1945. A·M·D

⁸ Testimoni oral de Juan Sánchez, germà de la fallera, ja desapareguda.

⁹ Llibre d'actes Ajuntament. c.p. 8/3/1946 i vivències de l'autor.

¹⁰ Manuel ALMIRANA. Llibre falla Centre 1958. "Historia breve de nuestras fallas" Dénia

¹¹ Ibíden

ca "La Primitiva", de Dénia, dirigida pel mestre Fermín Ribes.¹²

Les noves falleres, segons les seves pròpies manifestacions, resolgueren la qüestió de la vestimenta per mitjà de la Secció Femenina, a excepció de la fallera Major, Tere Carrió, a la qual li la facilitaren a València. Les notes de "El Fallero", del mestre Serrano, sonaven, per a la gran majoria, com una cosa nova en aquesta inici, diguem-ne oficial, de les falles a Dénia.

La Penya, per a sufragar, en part, les despeses, s'havia dirigit a l'Ajuntament, del que aconseguiren una subvenció de 250 pessetes. Amb eixa modestíssima aportació municipal i la voluntat de tots, construïren la falla, dirigida per l'artista pintor denier Francisco Crespo, "el malaguenyo". A les 7 de la vesprada del dia 18 de març de 1947 varen començar a muntar-la al centre del que era aleshores la plaça del Mercat, avui convertida en la glorieta del País Valencià.

Fou batejada amb el títol de "La bola del món", però la fragilitat dels materials utilitzats, per manca de pressupostos, i la inexperiència del organitzadors, no pogueren evitar que una forta ventolera la destruïra parcialment, abans de que el foc -el tradicional foc de la nit de Sant Josep- acabara consumint-la de manera definitiva. El cos principal estava format per un gran mapamundi damunt del qual penjava una bomba. La crítica anava dirigida cap els comerciants sense escrúpols.¹³

Eixe mateix any, els veïns del carrer de l'Olivera plantarien una nova falleta, vint anys després d'aquella primera activitat contrastada del 1927. Bautista Crespo Palonés, propietari del Bar Cebolla o Bosina, s'encarregava de demanar permís a l'Ajuntament, enviant el reglamentari esbós de la falla, segons consta en el registre d'entrades de documents de la Corporació deniera.

Al 1948, de nou, la Penya del tio Pep muntaria la seua falleta, i seria ja la última, al mateix centre de l'antiga plaça del Mercat. Li ficaren per títol "La moda", i apareixien en ella bones crítiques de sabor local, entre elles la que es referia a la "desbandà" de la Banda de Música "La Primitiva", d'existència llanguida i amb evident perill de desaparèixer.¹⁴

Amb les activitats d'aquest segon any, la

Penya del Tio Pep tancaria les seues acativitats, després d'haver estat, com hem dit, la impulsora de les nostres festes falleres. Però la llavor ja havia fet arrels a Dénia i començava a donar fruites sucoses, com vorem més avant.

CREACIÓ DELS DISTRICTES FALLERS. JUNTA CENTRAL FALLE-RA.

Encara els serveis de neteja pública -dotats d'un carro i una burra- no havien retirat les cendres de la "crema" d'aquella falla plantada per la Penya el 1947, com aquell que diu, sense solució de continuïtat, quan l'aparell fester es ficà en marxa. L'ambient havia alcançat un sostre elevat i l'entusiasme popular era tan gran que, ben prompte, es celebrà una reunió al ja desaparegut café "Neutro", antic casino fundat el segle XIX, i que, també després de la guerra, havia estat centre de tanta tertúlia esportiva, festeria i recreativa. Assistiren veïns de diverses zones de la

¹² Vivències de l'autor, que va participar.

¹³ Manuel ALMIÑANA. Op.

Cit

¹⁴ Manuel ALMIÑANA. Op.

Cit

ciutat, i es pot afirmar que aquella assemblea donaria lloc al naixement no sols dels primers districtes fallers, sinó a la creació, en certa manera, d'alguns barris fins aleshores no massa definits. Allí es constituiria la Junta Central Fallera, que resultaria de vida curta. I, després de llargues discussions i de salvar no poques dificultats, quedaven delimitats els districtes, els quatre primers de la nostra història fallera: "Centro", "Marítimo", "Roques" i "Oeste", el primer i l'últim batejats amb les denominacions de les seues ubicacions geogràfiques, perquè no tenien, fins aquells moments, definició com a barris.¹⁵ Estes serien les úniques Comissions existents durant el període que comentem. En la nascuda Junta Central Fallera s'integraren la majoria de les persones de la Peña del Tio Pep. En realitat podríem dir que el que es feia era crear un organ coordinador de la festa, a imitació del que hi havia a València, i per això l'expressió Central, que més avant haurien de modificar per Local. Figura en la primera Junta com a President: José Gualde Martí. L'any següent, la composició seria: President: José Ramis Caselles. Vicepresident i Tresorer: José Rostoll Mateu. Secretari: José Martí Ivars ("Chiqui"). I com a vocals: Arturo Vicent, José Marsal Caballero, José Gualde Cano, Agustín Enguix, Leonardo Denia, Vicente París Roger, Luís Bolufer, Miquel Ferrer Cabrera, Salvador Mengual Pellicer, Rafael Pla Guardiola i José Pedraza Lillo.¹⁶

El cansament de les persones que crearen i impulsaren la Junta Central Fallera fa que, en finalitzar l'exercici de 1949, deixe de funcionar, i l'Ajuntament, a través de la seua Comissió de Governació, decideix assumir aquelles funcions en febrer de 1950, per tot el que no siguen activitats particulars de cada falla. I fan constar que, com no els han entregat llibres, contes ni cap antecedent, consideren que la Junta comença de nou, sense continuïtat de l'anterior. Decideixen, així mateix, que el Jurat qualificador estiga compostat pels quatre regidors de la Comissió de Governació de l'Ajuntament i una persona designada entre les comissions falleres.

JOCs FLORALS

La Junta Central Fallera de Dénia, a més de coordinar els actes, organitza el que anomenen I Jocs Florals.¹⁷ El lliurament dels premis té lloc el dia 12 de març de 1948, en el Teatro-Circo, actuant com a mantenidor Francisco Alcayde Vilar, degà de la facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de València i gran enamorat del nostre poble, que tant havia intentat promocionar en els treballs que publicava en la premsa valenciana. Fou nomenada Reina dels Jocs Florals, Enriqueta Sauquillo Bertó, i, com a dames d'honor, Teresita Ruzafa, Pepita Blanquer, Maruja Portolés i Teresita Blanquer. La Flor Natural fou atorgada a Prudencio Alcón y Mateu, de Lutxent, que treballava com a professor al Col·legi "San Vicent Ferrer", de València. Estava escrit en vers, naturalment, però en castellà, i no hem pogut trobar el text. El guardonat poeta denier Joaquim Guillén Valls, fou premiat pel seu treball sobre el tradicional lema de PATRIA, FIDES, AMOR, suposadament amb la "Viola d'Or", cosa que no hem pogut tampoc constatar, encara que la seua poesia venia publicada en el llibret de la Junta Central fallera de l'any següent. Ara en reproduïm els versos de llur introducció, tot respectant l'ortografia utilitzada pel poeta¹⁸:

"Al Sol ixent, front al mar que es tot remor,
vora un Castell, esplèndida i galana,
está esta Denia, la Noble, la Sultana;
pomell de flors d'enbaume encissador.

Esfinge mil·lenaria i gegantina
que d'esguart li servix i la companya
es el Mongó, eixa suau montanya
Mirador de la terra llevantina.

Bressol enscatifat de perles i or
aón Fra. Pere encontra un trasunt de Gloria,
i aón en lletres d'argent ta rica historia
esculpí el gran Palau, l'historiador.

La ona d'eixe Mar teu besa l'arena
de la platja brillant i esplendorosa,

¹⁵ Manuel ALMIRANA. Op. Cit

¹⁶ Programa Oficial de la Junta Central Fallera de Dénia. "Fuego y Música". Dénia març de 1949.

¹⁷ Es parla d'uns Jocs Florals de primers de segle, no confirmats.

¹⁸ "Fuego y Música". Op. cit.

juant en dolç remor, gaya i flairosa,
plena d'escuma que als teus peus ofrena.

Jo voldria esculpir-te en lletres d'or
els fets grandiosos de ta rica historia;
i cantar a les gestes de ta Gloria,
el Himne de la PATRIA, FE I AMOR.

Doneume, puix, insignes i nobles Trovadors,
del Temple de les Musses, la Flama Divinal,
i cantaré jo a Denia, la llum dels meus amors,
la Flor mes perfumada, la perla celestial."

.....

L'organització dels II Jocs Florals tornà a confiar-se a la Junta Central Fallera de Dénia, en plena eufòria de les festes, per a l'any següent, el 1949. Els premis es varen lliurar en un acte celebrat el dia 16 de març, al Teatro-Circo, havent-se designat com a Reina dels Jocs i, al mateix temps, Reina Fallera, Maria del Socorro Oliver Mahiques. Foren les seues Dames d'Honor: Conchita Tormo Gil, Remedios Ferrándiz, Enriqueta Sanchis Berruti i Pepita Salort. De mantenidor actuà Martí Domínguez, i la Flor Natural li seria atorgada al poeta denier Joaquin Guillén Valls.

Aquest Jocs són els únics organitzats pel món faller a Dénia. Més avant, l'any 1953, tindrien lloc els III, amb motiu de les Bodes de Plata del col·legi dels Maristes. I en 1958, els IV i últims, en la commemoració del tercer centenari de la mort del Pare Pere. Però en cap d'ells no intervindria ja la Junta Central Fallera ni cap Comissió de falles.

ELS PERMISSOS I LA CENSURA

Els permissos per a la festa es cursaven a través de l'Ajuntament, el qual feia seguir la documentació al Governador Civil de la província d'Alacant. Per a aquesta activitat, que no estava mal vista pel Sistema, mai no existiren problemes. En quant a la Censura es feia enviant els corresponents esbossos a la Corporació, i la Comissió Permanent, atesa l'opinió del Delegat Local d'Educació Popular, donava el vist i plau

al monument faller. Però era imprescindible - com es recordava cada any- complir amb eixe tràmit per a rebre l'autorització. Sols existiren certs problemes formals amb la falla del districte Marítim del 1948, obra de l'artista local Pepe Roldan, a la que el Jurat acabaria atorgant-li el primer premi, no sense haver-se produït algunes discussions que obligaren a modificar parcialment l'esbós ja aprovat, perquè es considerava que en la seua crítica, purament de caràcter local, existia una al·lusió al general Franco.

ELS LLIBRETS

En esta primera etapa que estudiem -1947/1961-, cada Comissió solia publicar el seu llibret amb la tradicional explicació de la falla i on apareixien també els noms de les falleres i les seves fotografies, així com la composició de la Junta Directiva i el programa d'activitats.

Les primeres "explicacions" foren obra dels poetes deniers, Juan Bta. Ferrer, Pep Roldán, Vicent Atienza i Joaquín Guillén Valls, cadascú d'ells d'un estil diferent. Roldán, a més d'utilitzar un llenguatge molt popular i divertit, era un artista creador de nombroses falles per als barris de Les Roques i Baix la Mar. Qui tenia uns millors coneixements de la nostra llengua, que ell solia definir com a llemosina, a més de ser un notable poeta, molt respetuós de la mètrica i la rima, era Guillén, escriptor més formal per a Jocs Florals -d'on obtingué alguns premis- i d'influències llorentines, que no d'inspiració fallera. Sols crec que escrigué un llibret per al Centre, en la dècada dels cinquanta. Les explicacions més sarcàstiques, més carregades d'ironia, venien de la mà de Vicent Atienza, d'agudíssim ingeni encara que d'un cert desconeixement de la normativa del valencià, cosa que no l'importava massa, en funció de les intencions satíriques, i açò va ser motiu d'alguna controvèrsia literària molt divertida amb el referit Joaquin Guillén. També aparegueren altres autors, pocs, com jo mateix, que m'iniciava de jovenet amb alguns "ripios" en l'explicació de la falla de Les Roques de 1949, i, posteriorment, un poc més evolucionat, en varies dels districtes Centre i Oest. Esti-

me, sincerament, que a Dénia no se li ha donat massa importància als llibrets, com no fos com a element de possibles ingressos a través de la publicitat inserida en ells. Ha estat un aspecte de la festa bastant abandonat, potser també per les dificultats originades per la improvisació de les crítiques, que sol ser una norma en la majoria de les falles, i, a més a més, pel treball que representa escriure explicacions enversades amb certa gràcia i contra rellotge¹⁹.

ELS MONUMENTS, ELS ARTISTES I LES CRÍTQUES.

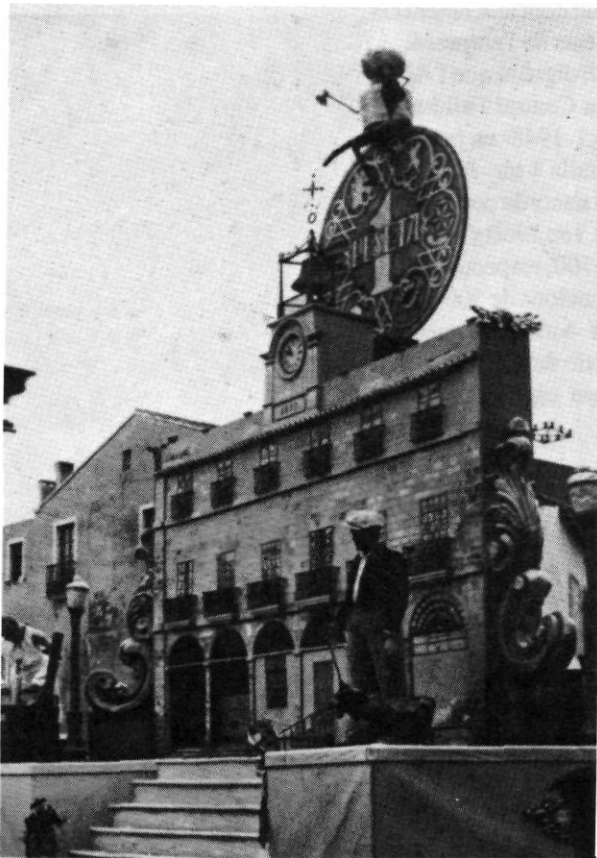
Nosaltres, per diferents raons, hem volgut centrar el treball en el període comprès entre l'aparició d'aquella falla plantada per la penya del Tio Pep, en 1947, i l'any 1961, en el qual, després d'un manifest cansanci entre el món faller i una certa indiferència per part de tots, les quatre comissions inicials -Centre, Oest, Marítim i Roques- li diuen adeu, un adeu temporal, a la festa amb la "crema" de la darrera falla.

Aquesta primera etapa que estem comentant es caracteritza pel gran entusiasme dels fallers i del veïnat, que supleixen la manca d'experiència. Els monuments són pensats i construïts per les pròpies comissions, dirigits també per artistes locals: Pepe Roldan, Vicente Ramírez, Arturo Vicent, Juan Bisquert, Honorato Salvador, Ramón Marf... Els ninots i les motlures -algunes les farien aquí- són encomanats a València, però tota l'estructura -el cadafal, els treballs de fusteria

i pintura i la resta de volums, llevat d'allò- es realitzaven a Dénia, en les hores lliures de la gent. La llarga tradició artesana del nostre poble en la fabricació de joguets havia de facilitar les coses al personal.

Les crítiques eren purament casolanes i algunes dirigides amb certa ironia i més o menys gràcia a personatges populars de cada barri. Cal pensar també que en aquells moments era impensable qualsevol al·lusió política a persones o institucions, per raons òbvies.

Les sàtires anaven dirigides bàsicament a temes com els deplorables mitjans de locomoció a Les Rotes i Les Marines en aquells prehistòrics autobusos -les "guagües"- atapeïts de persones, prensades com sardines de "casco", penjant inclús de les portes o instal·lades dalt de la baca, que es desplaçaven per accessos intransitables entre bots i cabrioles. O criticaven les deficiències del ferrocarril de via estreta que feia la línia Carcaixent-Dénia, ja desaparegut, amb els seus vagons destartats, plens de gom a gom, degut principalment al tràfic de l'"estraperlo" de l'època. O bé es referien a l'estat deplorable en que es trobaven les tres sales de cine del moment -Teatro-Circo, Saló Moderno i Palacio del Sol- on la gent tenia que fer llargues cues, habitualment, per a poder veure programes bastant roïns -"patos amb rodes" els deien en aquell temps-. En locals on les goteres eren pa de cada dia, en època de pluges, com ho era, de tant en tant, l'aparició d'algun ratot corrent pr qualsevol espai de la sala. Les crítiques falleres també solien referir-se, entre altres coses, a un tema etern i motiu d'inspiració festera en el nostre poble: el de l'aigua potable, carregada de sal i deficientment servida. Poques -jo crec que no cap- comissions hauran deixat de tocar alguna vegada la qüestió. En certa ocasió es criticà també, de passada, l'Ajuntament com a edifici, mai no com a Corporació Municipal, ni tampoc, com és lògic, la figura de l'Alcalde. Això era una altra història, aleshores impensable. Precisament l'any 1949 la falla Centre reproduïa la façana de la Casa Consistorial, molt minuciosament i sembla que feta a escala, per a criticar certa reforma d'aquella plaça, reforma que qualificaven de "xurrigueresca", amb la referència irònica

Falla districte Centre, guardonada amb el primer premi l'any 1949.

¹⁹ Llibrets de diverses Comissions i vivències de l'autor.

d'un ninot que feixa xurros. En ella apareixia també la figura de Vicentico Ferrer, un personatge molt popular i gran aficionat a la festa dels bous, tema del que estava ben informat, havent intervingut en algun festival i, inclús, en certa xarrada sobre el món de la tauromàquia, que va donar amb molta gràcia en el Teatro-Circo pels anys quaranta. La cara del bo de Vicentico havia estat reproduïda en cera, amb tant de realisme que es va decidir salvar del foc el ninot, convertint-se històricament sembla que en el primer ninot indultat a Dénia.

Caldria destacar per la seua monumentalitat i els seus valors artístics la falla que, per a la Comissió de l'Oest, va realitzar el destacat artista denier Juan Bisquert, "Taral", l'any 1951, coneguda popularment per la falla de l'Infern. El seu lema era el de "Els set pecats capitals". El jurat qualificador li va donar el segon premi, que va paréixer poc per a molta gent a la vista dels seus mèrits, mèrits que foren reconeguts per la "Penya del Tro", de València, que li atorgà un distintiu dedicat a la que ells consideraven la millor falla plantada a Dénia en aquell exercici²⁰.

L'ASPECTE ECONÒMIC

L'economia de les Comissions va estar basada substancialment, durant l'etapa inicial, en les donacions voluntàries dels veïns. Una de les primeres activitats que havien de mamprendre cada exercici els responsables era la de recórrer tot el barri, anant casa per casa per a portar a la pràctica el tradicional acte de l'"apuntà". Les quotes eren generalment modestes—uns quinzetets o 1 u 2 pessetes al mes—, i per a cobrar la quota devien passar pels domicilis, semanalment o mensual-, segons les condicions laborals de cadascú. Això s'ha perdut, perquè resulta difícil i antieconòmic el fet d'anar cobrant els rebuts en el moment actual. Altres ingressos venien donats per les rifes i loteries, amb certa modèstia; més avant, pels mal anomenats "pergamins", per alguna funcioneta de teatre o els beneficis originats per les presentacions falleres, que estaven progra-

mades també amb eixa finalitat. En aquella etapa, en la majoria dels casos, venien fent-se una sessió per la vesprada i una altra per la nit, repetint-se l'acte de la presentació fallera i l'espectacle, a les quals acudia massivament el veïnat. El fi de festa estava recolzat quasi sempre en alguna obreta en valencià, representada per aficionats locals, i en la intervenció de la Banda de Música, és a dir, que les despeses eren modestes, perquè el local del Teatro-Circo, l'habitual per aquests actes, solien cedir-lo de manera gratuïta, atenent únicament els fallers els jornals dels empleats de l'empresa.

En quant a l'ajuda oficial, diguem que l'Ajuntament, a petició de la Junta Central Fallera, va instituir per al primer exercici -1948- un premi de 1.000 pessetes a la millor falla i un de 250 al millor llibret. L'any següent s'acorda concedir un segon premi de 500 pessetes, i en 1950 s'institueixen ja tres: de 1.500, 1000 i 500, respectivament, al temps que es donen subvencions de 500 pessetes a cada una de les falles -xifra que quedaria augmentada a 1000, a partir del 1951-, a més d'atorgar tres banderins i un especial per a la millor falleta infantil²¹.

LA PRESENCIA DE LA DONA EN LA FESTA

L'entusiasme de la gent durant els primers exercicis era molt gran, com hem dit, i es traduïa en una bona participació del veïnat -homes i dones- que dedicava llargues hores i molta il·lusió en engalanar els carrers per a la festa, rivalitzant noblement per a poder sentir l'orgull de ser els millors.

Però existia, degut a la mala situació de la nostra economia, una gran dificultat en trobar xiques que vulguessen ser falleres, degut als costos que comportaven l'adquisició de la vestimenta i altres complements propis de la indumentària, al que hauria d'afegir-se els convits i altres actes socials, no massa pretenciosos en aquell moment, però difícils de finançar.

En un principi la representació femenina no solia passar de la fallera Major i quatre dames

²⁰ Referència "Penya del Tro", facilitada per les filles de l'artista, Pepa i Empar Bisquert.

²¹ Llibres d'actes Ajuntament-Comissions Permanents, varios anys A·M·D

d'honor. Generalment el vestit el llogaven de València o el confeccionaven amb modestos teixits de cretona, salvant contades excepcions. La dona -just és reconèixer-ho-no havia tingut altra participació en la festa que la d'objecte decoratiu en desfilades i presentacions, etc.-

LA MÚSICA EN LES FALLES

Mai no ha fallat la presència d'una Banda de Música, més o menys important, en els actes de cada Comissió, de cada barri. I això fins en els moments de major crisi econòmica. A Dénia, per falles, afortunadament, no han arribat a fer aparició els ritmes marçials de les bandes de trompetes i tambors tan habituals a la ciutat de València.

En el primer exercici faller, l'any 1948, el "Centro" contava amb la Banda de Bellreguart; el Marítim, amb la d'Orba; Les Roques disposava de "La Primitiva", de Dénia; i l'"Oeste", de la del Regiment d'Infanteria 14, d'Alcoi. Aquesta era una espectacular banda que va impressionar la gent amb les seues interencions. El mateix va passar amb "La Lírica", de Bellreguart, que, a més d'animar els carrers i les revetles amb ball per les nits, va donar un bon concert, al migdia de Sant Josep, al Teatro-Circo²².

LES PRESENTACIONS FALLE-RES

També les presentacions falleres en l'etapa que estem comentant assoliren, en bastantes ocasions, uns bons nivells d'espectacularitat estètica. Es clar que en açò contribuïa no sols la imaginació, la capacitat i l'entusiasme de la gent en els primers moments d'eufòria, sinó les grans dimensions de l'escenari del repetit teatre on es podia muntar la més ampla escenografia. D'aquell període quedà ja com una fita històrica la presentació de la Petxina, del districte de Baix la Mar (1951) i altres, com la del Jardí, del Centre, amb la col.laboració del notable violinista valencià, Pascual Camps, pel 50.

Com a complement, també caldria destacar alguns espectacles promoguts per les Comissions en les presentacions. Per exemple, les orga-

nitzades pel districte Centre amb intervencions de les companyies de sarsuela de Francisco Bosch i Antón Navarro, o la representació de "La Muralla", obra dramàtica molt important en aquell moment. Totes tres constituïren un gran èxit artístic i econòmic²³.

El segon període faller, iniciat el 1967, va coincidir precisament amb la desaparició dels dos únics escenaris existents; el del Salón Moderno i el del Teatro-Circo, aquest convertit en l'actual Cine Condado i amb l'entaulat que tots coneixem d'escassa profunditat que impossibilita una utilització adequada per a donar-li als actes de les presentacions la vistositat i el bon gust que desitjarien le respectives comissions.

FÍ D'AQUEST PRIMER PERIODE

Analitzar les causes que originaren la desaparició de les falles, pel 1961, de la vida ciutadana, no és cosa fàcil, encara que, en la nostra opinió, varen concórrer vòries motius: un, potser el més important, el del cansament dels fallers, quasi sempre les mateixes persones, en un moment prou difícil; i l'altre, la possible incidència de les pressions per part de l'Ajuntament de traslladar els festejos de les falles al mes de juliol, a la Santíssima Sang, per a potenciar la festa major; i també la supressió posterior de la jornada festiva del dia 18 de març, vespra de Sant Josep. Tot això va incidir notablement en l'ànim de la gent, i així l'any 1962 els carrers i places de Dénia quedaren òrfens del bullici faller, que tardaria sis anys en recuperar-se, fent excepció de l'intent aïllat del districte Marítim, que va aparéixer, en solitari, pel 1964, plantant la seua falla i organitzant tots els actes propis de la festa. A partir de la nova etapa iniciada el 1967, com tots sabem, la cosa va anar consolidant-se, amb l'aparició de noves Comissions, i a hores dara seria impensable creure que tornaren a desaparéixer de l'ample calendari festiu del nostre poble. Però això ja és una altra història. El propòsit queda tancat aquí, i confie servezca -demanant, de bestreta, disculpa, per les possibles deficiències i errors-, que servezca, dic, per a que futurs investigadors aprofundesquen en el tema, que dona per a un espai molt més ample del que hem disposat en aquesta revista.

²² Llibrets de falles i vivències de l'autor.

²³ Llibrets de falles i vivències de l'autor.

